

Regionaalne revolutsiooniline situatsioon ning revolutsioonid Põhja-Aafrikas ja Lähis-Idas

Toomas Alatalu, Tallinna Ülikooli politoloog, PhD

Kui Tuneesia ja Egiptuse revolutsioonidega ühel ajal tulid tänavatele protestima mitme muslimiriigi alamad, läks käibele mõiste araabia kevad. Peagi ilmnes, et sellega toimuvat adekvaatselt edasi anda ei ole võimalik.

Ükski suure poliitika põhitegijatest ehk USA, Euroopa, Venemaa ja ka Hiina ei oodanud selles kandis revolutsioone, vähemalt sellisel hulgal. Sündmuste haardest tulenevalt hakati toimuvat kõrvutama aastatel 1989–1991 Ida-Euroopas toimunuga, ent kõik viimases sündinu oli suunatud ühe vastase, kommunistliku totalitarismi vastu. Sotsialism sai kõikjal niisuguse hoobi, et sotsialismisüsteem haihtus ning algas üleminek demokraatiale ja turumajandusele. Samal ajal kukutasid esimesed araabia revolutsioonid võimult just lääneriikide kauaaegseteks partneriteks olnud režiimid, järgmised tegid lõpu vasakloosungitega opereerinud režiimidele ja kolmandates madistatakse autoritaarsusest vabanemise nimel veel praegugi. Ehk pärast 2010.–2012. aasta sündmusi on seal suurem selgus alles ees.

Kahes piirkonnas eri ajal toimunud sündmusi ühendab sisu mõttes muu: mõlemal juhul on tegu ajaliselt ja ka füüsiliselt (naabruse mõttes) lähestikku toimunud revolutsioonide ja (araabia maailmas ka) revolutsiooniliste protsessidega, mis mõjutasid tugevalt üksteise kulgemist – ühes riigis toimuva revolutsiooni asemel on tegu revolutsioonidega riikide grupis, terves regioonis. Olukorda, kus ajalooliselt, poliitiliselt, majanduslikult ja usuliselt omavahel seotud riikide grupis ilmneb ühel ajal – ühtedes sügavamalt, teistes nõrgemalt – valmisolek kehtiva režiimi radikaalseks muutmiseks, nimetatakse regionaalseks revolutsiooniliseks situatsiooniks. Revolutsiooniliseks situatsiooniks ja revolutsiooni võiduks vajaliku seisu küpsemine kulgeb riigiti erinevalt, kuid samasuunaliste sündmuste mitmes riigis hargnedes on selge, et riigisiseste mõjurite kõrval mõjutab iga revolutsiooniprotsessi ka vahetus naabruses toimuv. Et mõne konkreetse revolutsiooni võit, s.t uue võimu kehtestamine ei tähenda veel lõppu masside aktiivsusele ning uuel võimul on alati võimalus ja ahvatlus ilmutada revolutsioonilist solidaarsust, säilib ka võiduka(te) revolutsiooni(de) vahetu mõju revolutsioonivaimu ülalhoidmiseks kõikjal sellest haaratud piirkonnas. Sestap saab korra tekkinud regionaalse revolutsioonilise situatsiooni kadumisest rääkida alles siis, kui üksteist otseselt mõjutanud protsessid on lõppenud kas revolutsioonidega või võimuletulekukatse(te) nurjumisega, milleks võib olla nii võimulolijate sõjaline võit kui ka massiliikumise enda taandumine. Kõik need võimalikud arengud on täheldatavad, kui süüvida praegu Põhja-Aafrikas ja Lähis-Idas toimuvasse.

Avar lähenemine muutustele

Ajaloo paradoksiks võib pidada seda, et Euroopas ja USA-s on revolutsioonidega (nii termini kui ka nähtuse mõttes) rohkem tegelnud vasakpoolse mõttemaailma esindajad ja sõjaväelased. Fidel Castro juhitud geriljasõja võit jaanuaris 1959 lõi püsiva mudeli revolutsioonist kui vägivallast, millele ravimiks sai paremini (kui

Kuubal) organiseeritud sõjaline vastutegevus. Nii läks ka 1967. aastal, kui nurjati professionaalse revolutsionääri Ernesto Che Guevara katse kutsuda esile revolutsiooniline situatsioon mitmes Lõuna-Ameerika riigis. Che kuulus loosung „Loomes üks, kaks, kolm, loomse palju Vietnami” ikkagi toimis, kui kaheksa aastat hiljem kehtestati relva teel vasakvõim nii Kambodžas, Laoses kui ka Lõuna-Vietnami.

Tšiili (1970–1973) ja Portugali (1974–1976) revolutsioonide puhul oli tegemist nõrka klassikaliste ühe riigi revolutsioonidega, kuid seda maailmasündmuste peaaegselt kõrvale jäävates kohtades. Olukord muutus kardinaalselt, kui 1978.–1979. aastal toimus ühes võtmeriigis Iraanis nn ajatollade revolutsioon. On teada, et USA presidendi nõunik rahvusliku julgeoleku küsimuses Zbigniew Brzezinski jagas siis president Jimmy Carterile nõu revolutsiooniteooria klassikaks peetavat Crane Brintoni raamatut „The Anatomy of Revolution” käes hoides.

Selle raamatu esitrükk ilmus 1938. aastal, Brzezinski kasutas kindlasti 1965. aastal ilmunud redaktsiooni (millest on ka arvukad hilisemad trükid). Tsiteerimist arvesse võttes tuginesid Brintoni „revolutsiooni nelja staadiumi” kirjeldustele ka teise Valgesse Majja tööle kutsutud politoloogi Samuel Huntingtoni analüüsid autoritaasete režiimide üleminekutest demokraatlikeks Lõuna-Ameerikas ja Lääne-Euroopas (Portugal, Hispaania, Kreeka). Viimaseid käsitlev 1991. aastal ilmunud „The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century” sai heaks käsiraamatuks Ida-Euroopas alanu mõistmiseks. Huntingtoni hinnangul algas Portugali revolutsiooniga kolmas, demokraatlike revolutsioonide laine, mis ühes või teises sügavuses hõlmas toona ligikaudu 60 Euroopa, Aasia, Aafrika ja Ameerika riiki. Just säärane avar lähenemine eri paigus toimuvatele muutustele ongi praegu tüüpiline nii poliitikutele kui ka ekspertidele, s.t sõna „revolutsioon” küll kasutatakse, ent analüüsides domineerib sõnapaar „üleminek demokraatiale” ehk see, mis järgneb revolutsiooni võidule.

See on selgelt tuntav ka Ida-Euroopas aastatel 1989–1991 toimunu käsitluste puhul, sest seal (v.a verevalamine Rumeenias) toimus revolutsioon kõikjal kui mitmepäevane ja isegi mitmenädalane rahumeelne (või väheste ohvritega) protsess, kus tänavatele tulnud ja jäänud massid tagasid selle, et ümarlaudades ning mujal peetud läbirääkimiste ja kokkulepete tulemusena loovutas vana võim samm-sammult oma positsioonid ning uus hõivas need samuti samm-sammult. Võib väita sedagi, et rahumeelne käekiri ja taktika, mida esimestena pakkusid 23. augustil 1989 Balti kett ja 24. augustist kuni 12. septembrini 1989 mittekommunistliku valitsuse moodustamine Poolas, mõjutasid ka teistes riikides sündinut. Toimuva avalikustatuse aste oli sidevahendite toonast taset arvestades suhteliselt suur.

Kõik hingasid ühes rütmis

Kaks kümnendit hiljem Põhja-Aafrikas ja Lähis-Idas puhkenud sündmused on algusest peale kulgenud veristena, sest rünnatavad võimud üritasid puhkenud proteste jõuga likvideerida. Sealjuures sai(d) protestide algussignaali ootamatu(d) samm(ud) – Tuneesias reageeris lihtne tänavakaupmees Mohamed Bouazizi kohalike võimukandjate mitmekordsele ülekohtule sellega, et pani end protestiks

17. detsembril 2010 põlema. Televisiooni- ja internetiajastu tõttu levis info tema teost kiiresti ja kui veel selgus, et sellest vallandus revolutsioon, leidis enesepõletajaid ka teistes araabia riikides – Alžeerias (esimene 13. jaanuaril 2011), Egiptuses (18. jaanuaril), Saudi Araabias (21. jaanuaril), Jeemenis (26. jaanuaril), Süürias (26. jaanuaril), Marokos (30. jaanuaril) ning isegi Euroopa riikides asuvas araablaste kogukondades. Tegemist oli muslimitele ebahariliku sammuga, seetõttu tasub tsiteerida Crane Brintonit: aktivistid käituvad revolutsioonist tiines õhustikus „nii, nagu seda neilt ei oodata”.

Võimuvastased reageeringud esimestele enesepõletamistele ja tulistamiste ohvritele puhkesid reedeti, kui islamiusulised kogunevad palvetama ja sellele järgnevaks suhtlemiseks, uudiste vahetamiseks, mis sedapuhku kasvasid üle protestimeeleavaldusteks. Peaaegu kohe saigi reegliski, et reeded on poliitika tegemise päevad, sest seal, kus rahulolematuse laine läks tõusuteed, hakati reedeseid väljaastumisi juba ette reklaamima „raevu päevadena”. Võimulolijad omakorda üritasid teha ennetavaid samme või rakendada vastumeetmeid kas neljapäeval või kolmapäeval. Nii tuligi välja, et ühel hetkel hingasid Põhja-Aafrika, Lähis-Ida ja Araabia poolsaare riigid kõik ühes rütmis. Euroopas varem proovitud ja araabia revolutsioonide päevil kogu maailmas populaarset *occupy*-poliitikat ehk teatud kohtade nädalateks hõivamise taktikat kasutati Egiptuses (Kairos Tahriri väljakul) ja Bahreinis (Merepärlil väljakul). Mõistagi lisandus aktsioonidele intensiivne infovahetus ja naabrite juures toimuva jälgimine. Kuna saab rääkida ka araabia riikide kokkukuuluvustundest, inspireerisid kaugemalejõudnute teod n-ö mahajääjaid.

Kokkukuuluvustunde puhul tasub teada, et aastatel 1958–1961 moodustasid Egiptus, Süüria ja (Põhja-)Jeemen, 1958 Jordania ja Iraak, 1964–1968 Egiptus ja Iraak, 1972–1977 Egiptus, Liibüa, Sudaan ja Süüria formaalselt ühisriigid. Süüria praeguse režiimi ja Iraagis olnud Saddam Husseini režiimi võimuparteid on kogu piirkonna hõlmamiseks loodud ülearaabialise Araabia Sotsialistliku Baathi partei harud. Lisades toodule veel 1928. aastal Egiptuses loodud Muslimi Vennaskonna, mille harud tegutsesid varjatult või poolvarjatult kõikides araabia riikides ja mis tõusid 2010.–2012. aasta sündmustes esile kui peamine opositsioonijõud, peaks pilt araabia riikides toimuvate sündmuste omavahelisest seotusest ja selle tagatusest olema piisav.

Pikaleveninud konflikti ränk hind

Kui minevikus võis revolutsiooni esile kutsuda masside majandusliku olukorra „järsk ja katastroofiline halvenemine”, siis tänapäeval on niisugune areng välistatud. Sotsiaal-majanduslik olukord võib olla pikalt halb, kuni tekib ootamatult lootus olukorda radikaalselt parandada, milleks tõuke võis anda nimetatud kaasaminek enesepõletaja protestiga: sajad ja tuhanded inimesed tunnetasid järsku, et on täpselt samasuguses väljapääsmatus olukorras. Seda seisut võib täiendada võimulolijate endi nõrkuse ootamatu paljastamine, kui mainida näiteks põletushaavadega Bouazizi toimetamist nädal hiljem valitsuse haiglasse, kus teda käis vaatamas president Zine Ben Ali isiklikult.

Diktaatori laskumist nii-öelda lihtrahva tasemele saatnud katsed teha juhtunud süüdlaseks küll ametnikud, küll politsei, lõhestas võimuladviku lõplikult. Kui tuli veel teada, et Prantsuse valitsus on valmis diktaatori päästmiseks saatma kohale oma langevarjurid (selle sammu eest pidi pärast ameti maha panema Prantsuse välisminister Michèle Alliot-Marie), oli Tuneesia diktaatori ja režiimi saatuse otsustatud. Selleks päevaks, 14. jaanuariks 2011, oli revolutsioonivaim aga edasi kandunud teistesse riikidesse ning võtmeriigi Egiptuse diktaatori Hosni Mubarak ametist mahavõtmise päevaks, 11. veebruariks, olid massid proteste korraldanud juba Jordaania, Omaanis, Alžeerias ja Jeemenis ning kohe lahvatasid sündmused Bahreinis (14. veebruaril) ja Liibüas (15. veebruaril).

Nagu teada, päädisid sündmused Bahreinis – seal asub USA mere- ja õhubaas – sellega, et 15. märtsil okupeerisid riigi Saudi Araabia ja Ühendemiraatide relvajõud eesmärgiga vältida Iraani mõju tugevnemist (Bahreini valitseja on sunniit, samas kui elanikkonna enamuse moodustavad šiiidid, kelle seljataguse moodustab šiitlik Iraan). Ka Liibüas, kus ülestõusnutel õnnestus kohe enda kontrolli alla saada Benghazi, teine suurlinn riigis, algas kiirelt välissekkumise faas (ÜRO Julgeolekunõukogu 26. veebruari ja 18. märtsi resolutsioonid, millest viimane avas võimaluse NATO õhurünnakuteks Gaddafi vägede vastu), mis lõpptulemusena otsustas kodusõja saatuse.

Süüria puhul tasub meenutada, et 4.–5. veebruaril Damaskuses toimunud võimuvastase väljaastumise jõuga laialiajamisele järgnes mitmenädalane vaikus, enne kui 18. märtsil toimunud noorte protestiavalduse julm mahasurumine kõrvalises Deraa linnas vallandas seni toimuva. Süüria sündmuste algus ja järgnenud selge venimine peaksid kinnitama, et selles riigis ei olnud kaua revolutsiooniliseks situatsiooniks vajalikku alamkihtide rahulolematust. Võitlusse asunud teadsid küll Liibüas juhtunu põhjal, et neid toetavad USA, Türgi ja Euroopa Liit, kuid nende toetuspind laienes visalt. Süüria võimuladvik püsis kaua monoliitsena. Võitlusi eirates viidi veebruaris 2012 läbi referendum, mais valiti uus parlament ja alles suvest 2012, kui Bashar al-Assadi lähikond hakkas laiali jooksuma (osa tipust hukkus terrorirünnakus), hakkas sõjaline vahekord ülestõusnute kasuks muutuma. Pikaleveninud konflikti ränk hind on üle 30 000 tapetu ja rohkem kui 300 000 isiku pagemine riigist.

Hilinenud järeleandmine

Ränki ohvreid on kandnud ka teised, eriti revolutsioonilised rahvad: Tuneesias hukkus üle 300, Egiptuses 850, Jeemenis 2000 ja Liibüas 30 000 inimest, materiaalistest purustustest ja muudest tagasilöökidest rääkimata. Küsimus: kas need kaotused oluksid väiksemad kui nüüd verd valades tehtavad muutused, kui neist vähemalt osagi oleks varem ära tehtud? Küsimus on seda seaduspärasem, et üritades ise (Eesti) pikalt Euroopa Liitu pääseda, oli teada, et samal 1995. aastal, kui Eesti esitas esimese liitumisavalduse, oli Euroopa Liit vallandanud avara suhtluse Põhja-Aafrika ja Lähis-Ida riikidega, pean silmas Barcelona protsessi. Ühel hetkel mahtus see Euroopa Liidu naabruspoliitika alla, mille teatavakstegemine 2003. aastal pani vähemalt Läänemere-äärsed riigid ja kõik Euroopa Liidu kandidaatriigid hämmelduma selle üle, miks kõikvõimalikke kriteeriume arvestades selgelt euroopalikud riigid Gruusia, Armeenia ja Aserbaidžaan leiavad Brüsselis

ametlikult käsitlemist kui „väljaspool Euroopat asuvad” ja on lisaks ühes grupis Liibanoni ja Egiptusega!? Poola ja Rootsi eestvedamisel sai 2006.–2007. aastal siiski teoks nimetatud kolmiku väljatõstmine oriendist ja nende kokkupanek Ukraina, Moldova ja Valgevenega idapartnerluse grupiks.

Läänemere maadel tulnuks kohe ja suuremat aktiivsust näidata ka siis, kui Prantsusmaa presidendi Nicolas Sarkozy eestvedamisel loodi 2007. aastal Vahemere Maade Liit (*Union for the Mediterranean*), mis ühendas kõik Euroopa Liidu liikmesmaad ja kõik ülejäänud Vahemere kallaste äärsed riigid. Viimane „kõik” tähendas seda, et mitmete varasemate riikide kooslustega võrreldes kuulusid Vahemere Maade Liitu ka senised paariariigid Süüria ja Liibüa, mille võimud nüüd taunisid või maksid koguni kinni (Liibüa) varem teiste riikide kodanike suhtes toimepandud kuriteod ja lubasid asuda ühiskonna demokratiseerimise teele. Sündmuste järgnev kulg näitas, et selgepiiriliste diktaatorite Muammar Gaddafi ja Bashar al-Assadi ilmumine ühise laua taha Euroopa Liidu liidritega soosis selgelt teiste Vahemere lõuna- ja idarannikul asuvate režiimide stagneerumist. Seda ennekõike just esindusdemokraatia loomise osas mitmeid samme teinud Tuneesias ja Egiptuses, mille võimuparteid Konstitutsiooniline Demokraatlik Assamblee ja Rahvuslik-demokraatlik Partei olid aastakümneid Sotsialistliku Internatsionaali liikmed (heideti sealt välja vastavalt 17. jaanuaril ja 31. jaanuaril 2011) ning pälvivad vastava rahvusvahelise kogukonna soosingut.

Mõlemas riigis toimusid regulaarsed presidendi- ja parlamendivalimised rahvusvaheliste vaatlejate osalusel ning neil võitsid ikka suure ülekaaluga ühed ja samad mehed ja samad parteid. Mubarak'i üheks hilinenud järeleandmiseks osutus teade, et tema kõrval ei kandideeri presidendi kohale tema poeg – avaldus, mida sõna-sõnalt kordas kuu aega hiljem Jeemeni diktaator Ali Abdullah Saleh, kelle lõplik võimult kõrvaldamine venis veebruaril 2012. Lühidalt, parteide liinis osutatav euroopaliku demokraatia toetus lubas ja talus seisu, kus isa valmistas ette võimu üleandmist pojale ja võimupartei võitis mängeldes 80–90 protsenti kohtadest valimistel.

Jõu prevaleerimine hoogustus

Veel enne Vahemere Maade Liidu sündi oli Itaalia ja Kreeka valitsuste eestvedamisel 3. detsembril 2003 loodud Euroopa Liidu ja Vahemere Maade Parlamentaarne Assamblee, kuhu kuulus 120 parlamendiliiget Euroopa Liidust, neist 45 europarlamentist ja 120 „rahvaesindajat” Vahemere lõuna- ja idakaldalt. Ettevõtmise Euroopa Liidu poolne koordineerija oli ja on Kreeka parlament. Arusaadavalt moodustati seegi institutsioon selleks, et mõjutada nüüdisaegse poliitilise kultuuri ja demokraatia kujunemist Vahemere vastaskallastel. Partnereid ja kuulajaid nagu jagus, ent kui hakkasid toimuma valimised juba revolutsioonid üle elanud või neid veel vältivates araabia riikides, osutusid peaaegu kõikjal võitjaks muslimivennad või teised islamiäärmuslased, kelle võimuletulek oli midagi säärast, mis lääneriikide pealinnade arvates poleks pidanud üldse kõne alla tulema, ent ometi tuli. Eriti valusalt andis säärane lähenemine tunda Egiptuses, mille parlamendivalimistelt oodati kuni viimase hetkeni ilmalike parteide edu, ent peale jäid tasa ja targu toimetanud islamiparteid.

Viimaste mõju kasvu soosis vajalike reformide tegemisega venitamine ja seda tänu suure maailmapoliitika järsule kohaletulekule muslimi riikidesse eelmisel aastakümnel. Eelnevalt oli see maailmapoliitika asunud Euroopas ja Kagu-Aasias. 1990. aastaid tähistas aga külma sõja lõpetamine Euroopas ja sellele järgnenud Euroopa Liidu ja NATO liikumine itta (loe: Euroopa ühinemisprotsess), mille käigus sõditi üksnes peaprotsessist kõrvale jäänud Jugoslaavias (1991, 1992–1995, 1998–1999). Ka Lähis-Idas liiguti rahu teel Oslo 1993. aasta kokkulepete alusel, kuni 2000–2001 tuli kursimuutus Iisraeli ladvikus. Seejärel toimus Al-Qaeda kurikuulus 11. septembri rünnak New Yorgi kaksiktornidele, protestimaks USA toetuse vastu Iisraeli okupatsioonipoliitikale ja tegutsemisele Lähis-Idas. USA vastas sellele sissetungiga Afganistani, mille toonane valitsus oli oma kaitse alla võtnud 11. septembri organiseerija ja rünnakukäsu andja. Kiirelt sündinud sõjalist koalitsiooni saatis suhteline edu – Afganistanis seati veel 2001. aastal võimule uus valitsus, kuid kuriteo peamees tabati ja tapeti alles 2011. aastal. Kuigi liitlaste sõjategevus Afganistanis pole päevakski lakanud, lähtutakse nüüd sellest, et sealne valitsus ja tema jõustruktuurid saavutavad aastaks 2014 säärase tugevuse, mis lubab sealt võõrväed välja tuua.

Loomulikult mõjutas ameeriklaste-eurooplaste sissetung Afganistani sügavalt kõiki muslimiriike, sest läbi aegade on Afganistani rahvast tuntud kui rahvast, kes saab jagu kõikidest okupantidest. Toimuva ajend ja põhjus olid mõistetavad, ent USA president oli oma liitlaste ja ka Venemaa presidendi Vladimir Putini toel vallandanud üleüldise sõja terrorismi vastu, mis automaatselt suurendas jõu- ja julgeolekustruktuuride mõjuvõimu kõigis selle protsessiga kaasa läinud riikides. Jõu prevaleerimine sai uut hoogu 2003. aastal, kui USA ja Suurbritannia eestvedamisel algas ebaselgetele ja – nagu hiljem selgus – ebaõigetele tõenditele tuginedes uus sõda Iraagi diktaatori Saddam Husseiniga kukutamiseks.

Tegelikkus osutus teiseks

Üheaegne sõdimine Afganistanis ja Iraagis otsekui toestasid president George W. Bushi meeskonna kinnitusi, et Ühendriigid on võimelised pidama kahte ja isegi kolme sõda korraga. Arvata võib, et silmas peeti lühiajalisi sõdu, kuid tegelikkus osutus teiseks, ning on ilmne, et tegu oli vastaspoole alahindamisega. Algsete kavade vaimus töötas president Bush veel Bagdadi pommitamise päevil 9. mail 2003 kogu piirkonna „ulatuslikku demokratiseerimist” ja peatset „USA ja Lähis-Ida vabakaubanduspiirkonna sündi”. Aasta hiljem, juunis 2004 Georgias (USA) toimunud G8 kohtumiseks oli Bush kohale kutsunud mitmed araabia liidrid ja koostanud tööpaberi „G8 – Greater Middle East Partnership” („G8 – suurema Lähis-Ida partnerlus”), milles seati ühispartnerluse eesmärgiks „oma sügavuselt samasugune majanduse ümberkorraldamine, nagu seda tegid endised kommunistlikud Ida- ja Kesk-Euroopa riigid”. Teisisõnu, USA praegune kõrvutatav lähenemine, 1989–1991 ja 2010–2012, oli juba toona ideena kirjas. Järgmiseks sammuks sai detsembris 2004 Rabatis (Maroko) peetud tulevikuforum, kus G8 riikide kõrval olid kohal 30 araabia riigi esindajad. Sealjuures seati teistele eeskujuks just arenguid Marokos, riigis, kellele USA oli andnud 3. juunil 2004 „mitte-NATO liitlase staatuse” ehk privilegeeritud seisundi USA välispoliitikas (kõnealuses piirkonnas on see staatuse veel Bahreinil, Egiptusel, Iisraelil, Jordaaniale, Kuveidil ja Pakistanil). Termini puhul lisagem, et „suurega”

ühel ajal tuli käibelevõtte „laiem” (*Wider Middle East*) ja aastal 2006 riigisekretär Condoleezza Rice'i suu kaudu ka mõiste „uus” (*New Middle East*). Paraku tõi viimase mõiste käibelevõtte kaasa mitmesuguste kaartide leviku, kus praeguste Lähis-Ida riikide piirid olid muutunud ja uusi riike oli koguni juurde tekkinud.

Seega saab öelda, et Iraagis jõuga režiimivahetusele läinud USA valitsus arvestas suuremate ümberkorraldustega kogu Maroko ja Pakistani vahele jäävas piirkonnas. USA-l olid aastakümnetega välja kujunenud usaldatavad partnerlussuhted enamiku araabia režiimidega, ent kui majandusjutud probleeme ei tekitanud, tegid seda nimetatud kaardid, mis tuletasid valusalt meelde lääneriikidele algul ilmselt vähetähtsana tundunud, ent muslimitele üliolulise nihke jõudude paigutuses kogu muslimimaailmas – naftarikkas Iraagis läks võim sunniitidelt üle šiitidele. Selle mõju pole suutnud korvata majandusabi, kahed valimised ega võõrvägede lahkumine 2011. aastal, sõdimine ja enesetapurünnakud jätkuvad. Teatud mõttes ka hoiatusena Süürias toimuvale, kus Bashar al-Assadi ja tema toetajate allajäämine tähendab šiitide võimu asendamist sunniitide omaga ehk tagajärgede mõttes teist Iraaki.

Kujundlikult öeldes tõi USA maailmapoliitika Põhja-Aafrikasse ja Lähis-Itta kohale idast, aga nagu üksnes selle idaserva (Iraak), kuid tulevikukavadega kogu piirkonna jaoks. USA-d ootasid siin ees oma kavadega kunagised koloniaalriigid Inglismaa ja Prantsusmaa, kes pärast valusaid sõjalisi lüüasaamisi rahvuslastelt 1956. aastal Egiptuses ja 1962. aastal Alžeerias olid vajanud aega, et kõnealusesse piirkonda tegijana tagasi pöörduda. Sedapuhku Euroopa Liidu lipu all ja nimel.

Revolutsioonide peapõhjus

Nagu öeldud, aktiveerus Euroopa Liit Vahemere lõuna- ja idakalda suunas 1995. aastal. Järgnenud 15 aastast on raske esile tõsta valitsust, kes oleks ellu viinud silmapaistvaid majandusreforme, poliitilistest rääkimata. Ehkki Vahemere-äärsed riigid käisid pidevalt Brüsselis raporteerimas, kuidas Euroopa Liidu assotsiatsiooni lepingutega (neid hakati sõlmima 1996. aastal) ja naabruspoliitika raames endale võetud kohustusi täidetakse. Erandiks tuleb pidada (juba mainitud USA soosikut) Marokot, kellele Euroopa Komisjon andis 13. oktoobril 2008 (ainsa riigina) „edasijõudnu staatuse” ja kellega Euroopa Liidu troika pidas teise Euroopa Liidu ja Maroko tippkohtumise 6.–7. märtsil 2011 ehk ajal, kui kogu Põhja-Aafrika kihis revolutsioonidest (tippkohtumine toimus Hispaanias). Mõistagi ei käi öeldu Pärsia lahe äärsete nafta- ja gaasiriikide kohta, kus on suudetud oma rahva ja kõrvalt tulnud tööjõu elujärke parandada. Ka Bahreinis, Omaanis, Kataris, Kuveidis jm jagub rahulolematuse puhanguid, sest ühed tunnevad end teistega võrreldes tõrjutuna, piiratud õigustega isikutena, mida tegelik elu (näiteks parlamenti jt esinduskogudesse pääsemise võimatus) kinnitab. Revolutsiooniteooria järgi on säärase seltskonna plahvatuspotentsiaal väga suur, mida ilmekalt näitavad rakendatud abinõud (Bahreini okupeerimine, töökohad kõigile koolilõpetajatele Omaanis jmt).

Reformide puudumine või nende tagasihoidlikkus seletub seisundiga, kuhu kogu kõnealune piirkond 2003. aastal paisati: verine võitlus välisjõudude kehtestatud

uue võimumaastiku vastu Iraagis, millest vallandus üldine võimuhoidmine mujal ning sellega seotud sisuliste valimiste kartus. Viimane ilmnis eriti 26. jaanuaril 2006 toimunud Palestiina parlamendivalimistel, kus artikli autor viibis Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee vaatljana, et siin veel kord kinnitada (tegime seda ka oma ametlikus raportis): valimised vastasid vajalikele põhinõuetele, ainult et võitjaks osutus Hamas ja mitte Fath. Viimane võitis 1996. aasta valimised, ent kuna viis aastat hiljem Iisraeli poliitika muutus, hakati võimu ja välisriikide toetusraha juurde pääsenud tegelaste volitusi aasta-aastalt pikendama, kuni nende korruptiivsus tegigi uute valimiste tulemuse.

Lääneriikide valitsuste kokkumängu tulemusena otsustati aprillis 2006 (taas) terroriorganisatsiooniks arvatud Hamasi võimu juurde mitte lasta ehk leidis kinnitust see, mida USA Lähis-Ida eksperdid olid oma valitsusele soovitanud 2005. aastal: tuleb jätkata panustamist olemasolevatele režiimidele, sest valimiste teel võimule pääsevad jõud võivad mitte jagada USA välispoliitilisi pürgimusi piirkonnas. Nii ka tegutseti ja et asi oleks kindlam, anti võimulolijatele piiramatult relvi. Ostjaid jagus, sest sõjaliste konfliktide venimine külvab alati ebastabiilsust, tekitades naabruses kartust midagi muuta ja viies nii võimu stagneerumisele. Võib väita, et piirkonda toodud sõjad ja lääne suurriikide valitsuste soovitud araabia liidrite klammerdumine võimu külge saidki peapõhjuseks revolutsioonidele, mis kord alanult pöördusid kõigi pikaajaliste võimurite vastu, kelle endi poliitiline orientatsioon mängis seejuures kolmandajärgulist rolli.

Islamistide uued võimalused

USA ja Euroopa suurriikide relvatarned araabia režiimidele, kaasa arvatud neile, kes alles äsja olid olnud nn paariariigid ehk režiimid, kellele relvi ei müüdüd, kasvasid hüppeliselt. Kättesaadava statistika põhjal läks USA 2003. aastal registreeritud 4150 relvasaadetisest 85 Iisraelile ja 404 araabia riikidele. Äsja (New York Times, 26. august 2012) kinnitati, et USA relvamüük, mis moodustab kolm neljandikku maailma omast (85,3 miljardit dollarit), kasvas 2010. aastal 21,4 miljardi dollari võrra tänu tehingutele Saudi Araabia, Omaani ja Pärsia lahe riikidega. Arusaadavalt võiks seda raha teisiti kulutada, ent monarhiad, keda otseselt ohustab jõuga tehtud muutus piirkonna poliitmaastikul, näevad oma võimu tagamist ainult relvastumises. Täpselt samamoodi käitus ka Gaddafi, kes Saddam Husseiniga saatust arvestades ostis end aastail 2004–2007 sõna otseses mõttes välja USA „mustast nimekirjast” ja valiti isegi aastateks 2008–2009 ÜRO Julgeolekunõukogu mittealaliseks liikmeks. USA ise küll Gaddafi režiimile relvi ei müünud, seda tegi Itaalia – oli 277 miljonit naela maksnud tehingutega Euroopa Liidu esimüüja 2005–2009 (The Guardian, 1. märts 2011) – ja seejärel läks liidrikoht Prantsusmaale.

Olles Põhja-Aafrika ja Lähis-Ida relvadega üle kuhjanud ja sellega veelgi suurendanud sõjaväelaste kaalu kohalikus poliitikas, kurdavad juba viidatud USA eksperdid nüüd, et nad ise pöörasid vahepeal liialt vähe tähelepanu araabia sõjaväelastele, kelle kujunemine isiksusteks on kahel viimasel kümnendil toimunud pigem avatud maailma kui kindlapiiriliste doktriinide tingimustes. See on olnud ka muslimiriikide majandusliku ja poliitilise esilekerkimise aeg, mida lihtsalt ei tahtud märgata, sest millegi muuga on raske selgitada, miks vastasleeri

äralangemise tõttu maailma liidriks tõusnud USA kõrval ülienesekindlalt käitunud Iisrael avastas end sel aastal sootuks teistsuguses poliitümbruses, kui seda julgeti eeldada. Aga ka USA üleolek kõigist on nüüd pigem minevik, maailm on selgelt multipolaarne. See ohvitseride unustamine, millele USA jt eksperdid vihjavad, kajastab tegelikult nende häiritust muust – araabia võimukandjad andsid siiski endale aru vajadusest võimu kandebaasi laiendada ning jätkates USA ja Euroopa Liidu soovidele vastu tulles mänges valimistega ehk nende kontrollimist, avati nende käigus piisavad võimalused islamiga seotud liikumistele ja organisatsioonidele. Eeskätt muslimivendadele, kelle valimisvõitude puhul avastati, et nad on ka varem võimu juurde pääsenud ulatuses, mida autoritaarsed režiimid said endale lubada. Parim näide on Egiptus, mille praegune president Mohamed Mursi valiti muslimivennana, ent ametlikult sõltumatuna parlamenti 2000. aastal. Toona pääses 454-liikmelisse parlamenti 17 muslimivenda, viis aastat hiljem 88. See arv ei ohustanud kuidagi Mubaraki positsioone, ent oli samal ajal tegelikkuse ebatäpne peegeldus, sest novembris 2011 – jaanuaris 2012 toimunud valimistel võitsid muslimivennad 234 kohta ja teine islamiparteide blokk (salafiidid) sai veel 123 kohta (508-st). Mursi ise võitis 16.–17. juunil toimunud presidendivalimistel armee kandidaati Ahmed Shafiqi. Esialgu püsis riigis kaksikvõim, sest Mubaraki moodustatud Kõrgem Sõjaväenõukogu (kes järgmisel päeval oma looja kukutas) blokeeris 14. juunil 2012 parlamendi tegevuse, kuid 30. juunil ametisse vannutatud Mursil õnnestus kindralite vigu kasutades 9. juulil parlament taaskäivitada ja sõjaväenõukogu samm-sammult (8.–14. augustil) endale allutada ehk kogu võimutäius muslimivendade kätte saada.

Revolutsioonide hõngu jätkub

Muslimivendadega on tihedalt seotud aastast 1989 Sudaani valitsev kindral Omar al-Bashir – mõjur, mis kindlasti soosis läänemaailma toetust Lõuna-Sudaani iseseisvumisele (9. juuli 2011). Muslimivendade nii-öelda kohalik haru on 1987. aastal loodud Hamas, mis aastast 2007 kontrollib Gaza sektorit. Muslimivend Tariq al-Hashemi oli 2005–2011 üks Iraagi asepresidentidest. Nagu Egiptuses, olid muslimivennad enne üldist revolutsioonipuhangut pääsenud ka Jordaania (17 kohta 120-st), Bahreini (8 kohta 40-st) ja Kuveidi (6 kohta 50-st) parlamenti. Tuneesia esimesed vabad valimised novembris 2011 võitis kindlalt Zine Ben Ali režiimi ajal keelatud Ennahada partei – 89 kohta 217-st. Kuna tegu oli muslimivendade esimese võiduga, siis väärib teadmist, et just Hamadi Jebali juhitud Tuneesia valitsus kutsus 24. veebruaril 2012 kokku nn Süüria sõprade klubi, mis lääneriikide kaasalõomisel hakkas organiseerima toetust Süüria opositsioonile. Klubi tegevus viidi kiirelt üle Türgisse, ent muslimivendade oma liin sündmuste mõjutamiseks teistes riikides jätkub. Assadi režiimi vastu võitlevad Süüria muslimivennad ei läinud koos muu opositsiooniga Türki, vaid avasid oma keskuse Kairos, mis halvab Süüria Rahvusnõukogu ühtse tegutsemise. Toimetades rõhutatult lahus nii lääneriikidest kui ka Türgist (mille peaminister, omal ajal keelatud islamistliku partei juht Recep Tayyip Erdoğan püüdis pärast kodusõja lõppu Liibüas haarata endale peavahendaja rolli lääneriikide ja araabia režiimide suhetes), üritab president Mursi avalikult mõjutada Süüria kodusõja kulgu nii, et tuua võimule sealsed muslimivennad (kes seda üritasid juba 1982. aastal).

Naabruses tehtav mõjutab Jordaania muslimivendi uuele aktsioonile: 5. oktoobrile kavandati suur väljaastumine poliitiliste reformide nõudmiseks, mille ennetamiseks saatis kuningas Abdullah parlamendi laiali ja kuulutas välja uued valimised. Muslimivennad vaidlustasid kuninga otsuse ja kuulutasid välja ka uute valimiste boikoti!? Teisisõnu, detsembris 2010 alanud sündmused jätkuvad järgmisel aastal, kui lisaks Jordaaniale toimuvad enneaegsed valimised Kuveidis ja esimesed nii-öelda päris valimised Liibüas. 15. oktoobril saadeti laiali ka Iisraeli parlament ja uued valimised toimuvad 22. jaanuril 2013.

Jeemenis lõpeb kokkulepitud rahuperiood veebruaris 2014 ja peavad toimuma loodetavat stabiilsust pakkuvad valimised. Seega jätkub Põhja-Aafrikas ja Lähis-Idas revolutsioonide hõngu lähemateks aastateks kohe kindlasti ja seda lääneriikidele musta hobuse, milleks on võimule tõusnud muslimivennad, ja teiste islamiparteide tegutsemise tingimustes. Seis, mille tekkes etendas oma osa lääneriikide pealinnades aastatel 2003–2005 langetatud otsus pidurdada demokraatia vaba arenemist selles piirkonnas, mis tõi lisaks mujal puhkenud võla- ja majanduskriisile sotsiaal-poliitilise plahvatuse ja poliitiliselt raskesti kontrollitava seisu energiallikate poolest kogu maailmale olulises piirkonnas.

Kasutatud kirjandus

Alatalu, T. (2011). Araabia kevadest sügisesse: revolutsioonid ja võimul püsimise kunst. – Eesti Päevaleht, 28. okt.

Brinton, C. (1965). The Anatomy of Revolution. New York: Vintage Books.

Brzezinski, Z. (1997). Suur malelaud. Ameerika ülemvõim ja geostrateegilised kohustused. Tallinn: Varrak.

Fuller, G. E. (2004). Islamists in the Arab World: The Dance around Democracy. Carnegie Paper, no 49, August 2004. – www.carnegieendowment.org/files/cp49_fuller_final.pdf

Gause, F. Gregory III (2005). Can Democracy Stop Terrorism? – Foreign Affairs, vol 84, no 5, pp 62–76.

Gause, F. Gregory III (2011). Why Middle East Studies Missed the Arab Spring. The Myth of Authoritarian Stability. – Foreign Affairs, July/August, pp 81–90.

Goldstone, J. (2011). Understanding the Revolutions of 2011. – Foreign Affairs, May/June, pp 8–16.

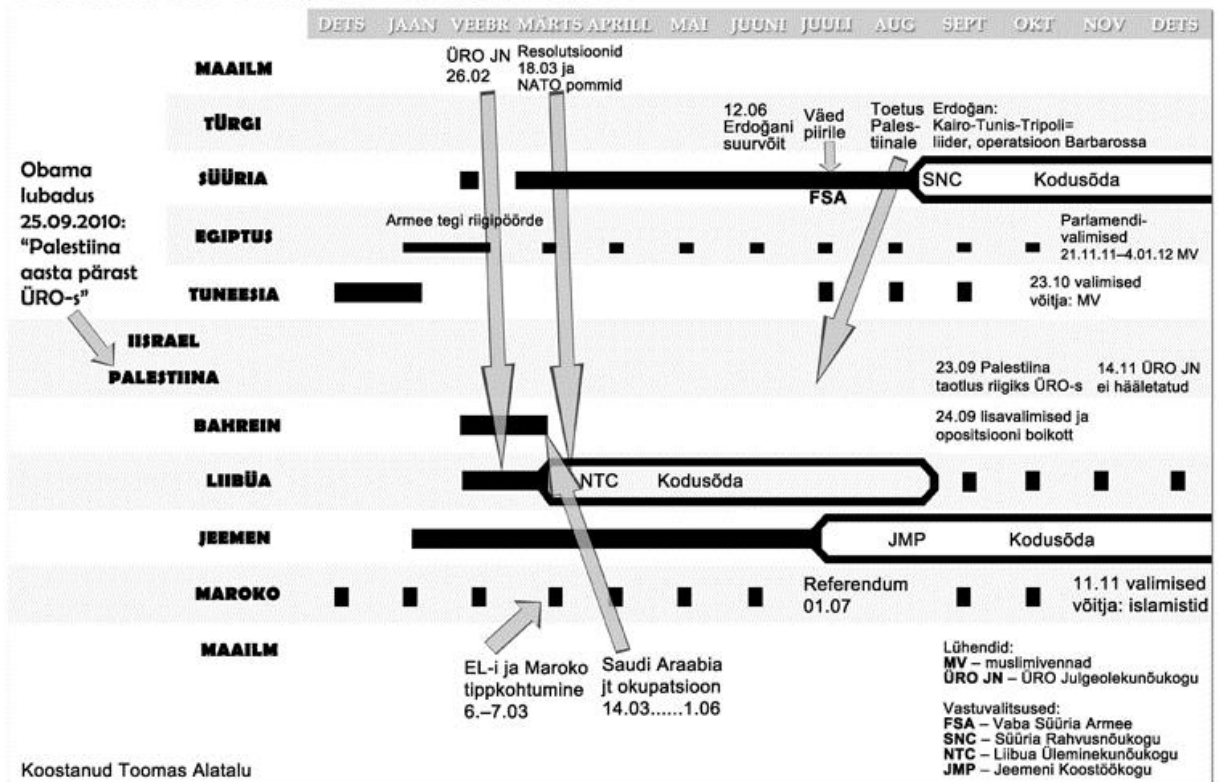
Migdalovitz, C. (2011). U. S.-Moroccan Relations. How special? October 2011. IFRI. –<http://www.ifri.org/downloads/noteocpcarolmigdalovitz.pdf>

Norton, A. R. (2012). Arab Revolts Upend Old Assumptions. – Current History, vol 111, no 741, pp 14–18.

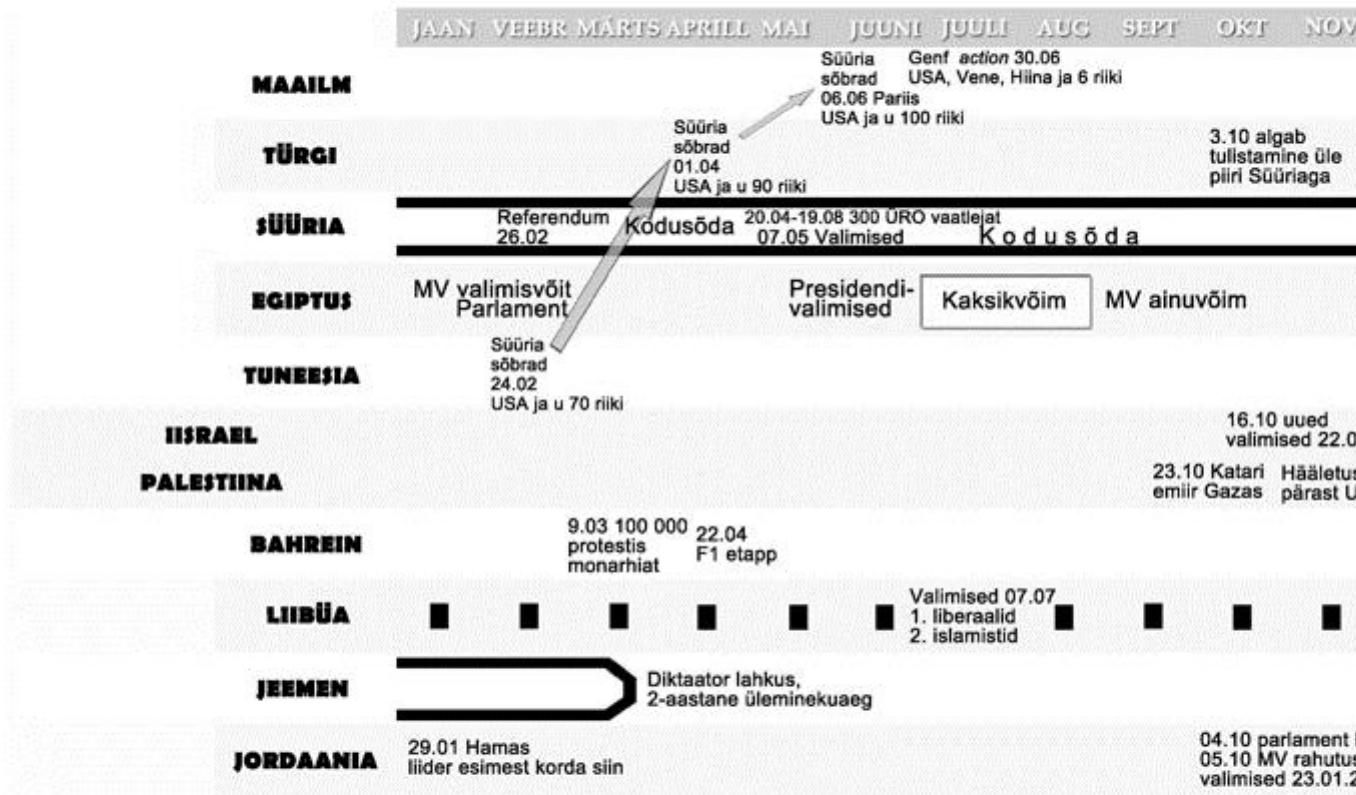
Six Ways of Looking at the Arab World (2011). – Europe's World, no 19, pp 102–131.

UN Register of Conventional Arms (2004). Arms Control Association. – http://www.armscontrol.org/act/2004_11/Register

Araabia revolutsioonid 2010–2011

Araabia revolutsioonid 2012

Koostanud Toomas Alatalu